

Posudek na diplomovou práci Jany Kralovičové: Fenomén veksláctva v Československu.

Diplomová práce J. Kralovičové byla připravená k odevzdání již více než před dvěma roky. Nakonec jsme se ale domluvili, že jí autorka přepíše v jejím mateřském jazyce – ve slovenštině. Uvádím tento fakt jen jako poznámku, že 2 roky v oblasti soudobých dějin jde o mnohdy překotné období ve vývoji, resp. v bádání o některých tématech. Tak se stalo i v oblasti výzkumu veksláctví, i když je odborných prací stále málo. Je tedy třeba připomenout alespoň publikaci Adama Havlíka, Marky, bony digitálky (2022). Jana Kralovičová se proto musela vrátit i k této knize, přestože již ve své diplomové práci zohlednila i vznikající disertační práci (obhájena 2020) stejnojmenného autora, resp. jeho předcházející dílčí studie. Je potřeba hned na začátku konstatovat, že se diplomantka tohoto úkolu zhostila nadmíru dobře a svůj text vypráví jinak, své akcenty staví jinak a jinde než A. Havlík a především, pracuje velmi promyšleně s metodou orální historie, jako svébytným pramenem. Představuje otázky vztahu narátora a tazatele v praxi, v především etické rovině, která v této práci zaujímá, ne-li stěžejní metodickou otázku, pak po samotném tématu zastává pomyslné druhé místo.

Prvních čtyřicet stran, kde autorka rozebírá – stav bádání, literaturu a prameny a v neposlední řadě i vlastní metodologii výzkumu považuji za vyzrálý text. Autorka zde neopakuje základní východiska orální historie, ale z těchto východisek vychází, aby přiblížila její úskalí, obtíže, nové otázky.

Již jsem vzpomenu práci A. Havlíka na poli výzkum veksláctví, autorka podrobila kritickému rozboru všechny jeho články, dizertační práci i jeho publikaci. Na tomto místě bych J. Kralovičové položil otázku, *do jaké míry se shoduje/liší jeho nová kniha A. Havlíka od jeho dizertace, v čem je jiná/stejná?* Diplomantka velmi promyšleně rozebírá svůj vlastní přístup, resp. východiska, která jsou s Havlíkem společná. Velmi kvituji, že se diplomantka ve své práci neuzavírá do pouze českého kontextu. Celkem „povinností“ je citovat práce P. Bren, ale to není kniha pro autorku hlavní, a to je dobře. Mnohem důležitější je publikace kolegyně Malgorzaty Mazurek, která je podnětná jak z hlediska tématu, tak i z pohledu na problematiku teoretického výzkumu fenoménu veksláctví (orální historie).

Pokud jde o archivy a média popsala diplomantka všechny zdroje, které prošla. Sám vím, že tyto zdroje jsou velmi omezené. Inspirativním pramenem může být dobový film či literatura. S oběma druhy populární kultury autorka pracuje, velká škoda, že si na diplomantku neudělali čas ani R. John, Pavel Frýbort zemřel 2007 (náhradou byla manželka a její poznámky, které však nepředala).

Z vlastní praxe vím, jak složité bylo kontaktovat narátory tohoto specifického výzkumu, a oceňuji úsilí, jakým se J. Kralovičová snažila ke svým narátorům dostat. Bezpochyby hrál největší roli fakt, že se mnoho narátorů nechtělo k tématu vyjadřovat, neboť cítili, že by mohli být trestně právně postiženi. Postih ale již nebyl díky promlčecí lhůtě možný. Narátoři byli v tomto projektu velmi podezřívaví, dokonce se domnívali, že je tazatelka nastrčená a pomáhá policii rozkrýt trestnou činnost veksláků před rokem 1989. Sám jsem několika z nich psal potvrzení, že jde skutečně o akademický výzkum. Jeden z narátorů si přišel do ÚSD AV ČR ověřit, zda skutečně jako školitel existují, v jiném případě jsme spolu s diplomantkou a jedním narátorem výzkum a možné ohrožení diskutovali. Na tomto místě bych rád diplomantku pochválil, že se za pochodu učila z vlastních chyb, které si v průběhu výzkumu uvědomila, ať již to byly technické nedostatky (nenahrál se jí rozhovor, všichni toto selhání většinou známe), resp. poslala narátorovi dopředu, na vyžádání, otázky, které měly spíše charakter dotazníku.

Celou diplomovou práci se jako červená nit prolínají etická a morální dilemata a pocit zodpovědnosti autorky, aby narátorům neublížila, ale i touha se od jejich vyprávění ve vlastní interpretaci osvobodit.

Pokud jde o otázky etiky, kvituji obeznámení se autorky s texty Marty Kurkowské Budzan, resp. Leeny Rossi, týkajících se, krom jiného, promlčení trestných činů. Jasně zároveň popsala vlastní zkušenost s prameny v ABS a její dilemata, do jaké míry s nimi pracovat. Další otázkou bylo i otevření tématu anonymizace (Havlík neanonymizuje) – pěkně popsáno, jak autora ovlivňuje praxe, kdy se s narátory setkává tvář v tvář.

V neposlední řadě chválím zařazení dvou stran textu, kde autorka naznačuje vlastní východiska pro daný výzkum (38-39).

Dalších čtyřicet stran je analytickým rozbohem protkaný autorčiným výkladem jednotlivých témat, které považuje i vzhledem k vlastním zjištěním z rozhovorů za podstatná: hospodářský nedostatek určitých produktů jako výchozí podmínka pro černý trh a veksláctví, trestné činy veksláků, etymologie slova *veksl*, prodejny Tuzex. Za největší přínos druhé poloviny diplomové práce považují úvahy o tom, kdo byl vlastně vekslákem, jak se sami veksláci s tímto označením ztotožňují, do jaké míry jsou „pravdivé“ různé mýtotvorné historky o zaměstnání veksláků, resp. o jejich životním stylu.

Nejdřív jsem se domníval, že zařazení podkapitoly Ženy a veksl je spíše módním doplňkem, i když jsem věděl, že autorka otázce genderu přiznává důležitý význam. Byť na velmi malém prostoru se J. Kralovičové podařilo vystihnout a proniknout i do světa vekslu z pohledu žen, které se v něm, i když jen v malém zastoupení, realizovaly.

Další velmi dobře interpretovaná a strukturovaná je kapitola o vekslácích a jejich postavení ve společnosti, kde se inspirované autory, které jsem dříve zmínil.

Porovnání s polskou situací, i když je otázka, proč zrovna s polskou, a ne třeba s maďarskou, vlastně autorka vysvětluje prací Malgorzaty Mazurek. V tomto kontextu J.Kralovičová přináší, myslím si, nový poznatek o rodinné provázanosti „klanů“ v Polsku oproti poměrně volné struktuře v tehdejší ČSSR (autorka má rozhovory též ze Slovenska).

Janě Kralovičové se podařilo vyrovnat, z pohledu orální historie, s velmi obtížným tématem. Ukázala, že je nejen poučenou historičkou v daném oboru, ale zároveň i přemýšlivou osobou z hlediska povahy orální historie, především etiky výzkumu našeho oboru.

Praci považuji za velmi zdařilou a hodnotím jí stupněm **výborně**.

V Praze 15. 1. 2023

prof. PaedDr., Mgr. Miroslav Vaněk, Ph.D.